

KRLEŽINE DRAME NA MAĐARSKOJ POZORNICI

Dudás Kálmán

Prigodom mojega prvog posjeta Krleži, 1933. godine, kada me pozvao kao zagrebačkog studenta da bi mi čestitao na prepjevima iz njegove lirike objavljene u *Kalangvi*, mjesečniku mađarskih pisaca u Vojvodini, sugerirao mi je da mu prevedem koju dramu iz *Trilogije*. Ta sugestija mi je bila više nego ugodno iznenađenje već i zato jer sam *Glembajeve* smatrao vrhuncem Krležina stvaralaštva, pa u zagrebačkom kazalištu dotad drugih predstava, čini mi se, nisam ni posjećivao osim *Gospode Glembajevih*, *Lede* i *U agoniji*, u Gavellinoj režiji. Te drame i režije toliko su me potresle da sam svaku od njih gledao barem deset puta, zaradivši kao student skromnih sredstava pare za ulaznice repeticijama. Priznavši sve to Krleži, rekao sam mu iskreno i svoje uvjerenje: »Dopustite mi da Vam kažem, ali ja sumnjam da bi Vaše drame imale šansu u Budimpešti... jer Vi ste i s one strane Drave na glasu kao komunistički pisac...« A mi u Vojvodini tada nismo imali mađarskog kazališta. Stjecajem okolnosti sam se, dakle, morao tada odreći čak i pokušaja da prevedem »Gospodu Glembajeve« na mađarski. Vrijeme će već donijeti svoje: suglasili smo se — ...pa ću onda vrlo rado prihvatiti tu vašu sugestiju.

Službujući, poslije diplome, u Virovitici i Karlovcu, navraćao sam prilično često u Zagreb i kadgod je to bilo moguće, javio bih se Krleži

— tek da ga vidim, da čujem na čemu radi, te da se osvrnem na njegovo djelo koje je upravo izišlo iz štampe. Živo se sjećam — bijaše to koncem tridesetih godina ili četrdesete — koliko sam ga obradovao viješću da je u časopisu *Móricz Zsigmonda*, u Pešti, Németh László, renomirani esejist, romansijer, dramatičar i mislilac krležijanskog formata, objavio napis o njegovu eseju o Adyju. A nešto kasnije, u svom članku »Most na Dravi«, dajući podužu i veoma povoljnu recenziju o *Esejima* (1933) Krleže, Németh ističe i tu činjenicu da mu je upravo Krleža svojim stavom bio uzorom u razmatranju istočnoevropskih problema. Krleža je, dakako, poznavao toga vrsnog mađarskog pisca i bio je, čini mi se, polaskan njegovim visokim mišljenjem o njemu kao stvaraoču, a ja sam tada smatrao umjesnim napomenuti: »Maestro, evo vidite, iako je fašizacija i tamo, kao i u nas, u punom jeku, sve su indicije da se ipak približava dan kada će se vaše drame igrati i u peštanskim kazalištima...«

No od toga dana dobrano su nas odvajale godine rata. Što se poslije oslobođenja zaista nije moglo očekivati: nikla je neočekivana prepreka... Još 1947. god. Krleža mi je oduševljeno govorio o prvom gostovanju jugoslavenskih pisaca u Budimpešti i Pečuju, gdje mu je — uostalom — moj prijatelj pjesnik uručio rukopise mojih prijevoda *Trilogije* a na književnoj večeri u Pečuju izveli su odlomak iz drugog čina *Gospode Glembajevih* pečujski glumci. Dakle, direktno od Krleže saznah da moj trud što sam ga uložio u prevođenje *Glembajevih* kod jedne mađarske poljske bolnice na istočnoj fronti, 1944. — nije bio izgubljen! Krleža je te jedino sačuvane primjerke prijevoda *Glembajevih* ponio sa sobom u Budimpeštu i predao ih Majoru Tamásu, upravitelju Nemzeti Színháza, uglavivši s njim da će isto kazalište od iduće, 1948. godine, sukcesivno prikazati sve tri Krležine drame. Međutim, i taj *res gesta* pothvat Nemzeti Színháza odgodio je unedogled momenat »nadrriidejneg ataka« staljinizma na Jugoslaviju 1948. godine. Trebalo je čekati točno deset godina da se napetost poslije Staljinove smrti ublaži do normaliziranja prekinutih kulturnih veza između naših zemalja. Tako je tek koncem 1957. g. stigao u Budimpeštu jugoslavenski režiser Bojan Stupica da u suglasnosti s Krležom i Majorom, počne režirati u Nemzeti Színházu *Gospodu Glembajeve*, — po sugestiji Krleže — pod imenom *Glembay Ltd.*

Premijera *Glembay Ltd* bila je 29. siječnja 1958. pred punom salom. Publika i štampa bile su više nego oduševljene tom dramom

»bivšeg pečujškog i peštanskog ludovikaša« koji, evo, »bolje poznaje i savršenije predstavlja bivšu austrougarsku kvaziaristokraciju nego bilo koji mađarski dramopisac«. Nisu samo dnevne novine pisale jednoglasno u superlativima o autoru, o djelu, režiji i zaista sjajnoj glumi ansambla, nego i svi časopisi bez izuzetka... tako da je premijera bila događaj od povijesnog značenja u životu Nemzeti Színháza. U vezi s tom premijerom napisano je više od sto recenzija, osvnta, studija, intervju (sa Stupicom i s glumcima), među ostalima iz pera vrsnih kritičara kao što su: Nagy Péter, Ujvári Tamás, Bajomi Nagy, Hegedűs Géza, Illés Jenő, Kristó Nagy, Imre Katalin. Do kraja kazališne sezone ta Krležina drama je izvedena 39 puta, i to uvijek pred punim gledalištem, iako ju je Budimpeštanska televizija u međuvremenu emitirala već u direktnom prijenosu. Krleža se nije mogao odazvati Majorevu pozivu da dođe na premijeru »zbog svog prokletog išijasa«.

Prijevod *Lede* i *U agoniji* kod Nemzeti Színház čekali su da budu izvedeni, kako se planiralo, iduće godine. Izdavač *Európa* je tražio rukopise da bi ih — kao što je to učinio s *Glembay Ltd* — izdao u svojoj seriji »Kazališta svijeta« neposredno prije njihovih premijera. Ali zbog planiranja gradskog metroa Nemzeti Színház bude osuđen na smrt: i ta divna zgrada u srcu grada uskoro nestane!

Glumica kazališta *Madách* Tolnay Klára, čuvši za sjajnu ulogu Laure u dramu *U agoniji*, zaželjela ju je igrati na svojoj pozornici. Tako je došlo do toga da bez mog znanja i zaobilaskom mog prijevoda te drame započese probe u režiji Bojana Stupice u prijevodu »konkurenata« Csuke Zoltána i Vujicsics Stojana. Kada sam se obavijestio o tome i dao u ruke glumice moj prijevod, bilo je kasno. Premijera drame *U agoniji* u malom kazalištu *Madách Színház* u proljeće god. 1963. primljena je vrlo srdačno i od publike i od štampe. »Tolnay je glumila fenomenalno u ulozi Laure« — izjavila je Bela Krleža poslije predstave. Krleža je, naime, bio pozvan, zajedno sa svojom suprugom, od našeg ministra prosvjete. Oni su kao gosti proveli dva tjedna u Budimpešti. Krleža je imao nekoliko primjedaba u vezi s mađarskim tekstom u toku premijere: drugi čin smo, naime, gledali zajedno s galerije, po njegovoj želji, da bi vidio i čuo kako publika reagira...

Na premijeru *Lede* iduće godine zbog zime i išijasa, Krleža nije mogao doći. *Leda* je izvedena, u režiji Stupice, u malom kazalištu Nemzeti Színháza »Katona József«. To je bila paradna predstava: ansambl je bio sjajan u svim ulogama: osjećalo se da svi igraju oduševljeno,

jer im se sviđaju i tekst i režija. Tu je činjenicu uočila i kritika: sve su recenzije podjednako hvalile i glumu i režiju i prijevod. Na uspjeh *Lede* ukazuje, među ostalim, i to da je ta drama do kraja sezone doživjela 70 predstava.

Ledu je već izveo ansambl Mađarskog kazališta u Subotici 1963. pa su Subotičani gostovali iste godine u Segedinu i u Szolnoku. Prema napisima koji su zabilježili njihovo gostovanje, *Leda* je imala besprimjeran uspjeh.

Zahvaljujući peštanskim uspjesima Krležinih drama — dobar glas se nadaleko čuje — temišvarsko Narodno kazalište prikazalo je *Glembay ltd* u mojem prijevodu u sezoni 1975—1976. u jedinstvenoj predstavi: u duhu pjesnika Ady Endre i Jozefa Attile — jer je u toj slozi došla do izražaja ideja te dvojice pobornika prijateljstva i solidariteta naroda Podunavlja. Tu Krležinu dramu je, naime, režirao vrstan rumunjski režiser Mihai Berechet iz Bukurešta, a koreograf je bio Dušan Ristić iz Beograda. Besprijeckorna gluma mađarskog ansambla donijela je izvanredan uspjeh Krležinoj drami ne samo kod publike, nego i u mađarskoj štampi po cijeloj Rumunjskoj. Tako je narodno kazalište u Targu Mures (Marosvásárhely) stavilo na repertoar jesenske odnosno zimske sezone 1980. Krležinu *Ledu*, a Narodno kazalište u Kluju igrat će dramu *U agoniji*.

Na kraju valja napomenuti da je Peštanska televizija izvela dramu *U agoniji*, a *Ledu* 1979. u izvrsnoj režiji Dömölky Jánosa. Taj isti režiser je režirao 1979. *Glembay ltd*, također za televiziju.

Uspjeh Krležinih drama na mađarskim pozornicama i popularnost njegovih djela u Mađarskoj svjedoče da je Krleža danas već i *naš*.